

put u središte mudrosti

srđan damnjanović

PLATON Zakoni: Epinomis (predgovor uz prvo delo napisao Veljko Korać; predgovor uz drugo delo napisao Milorad Lj. Milenković; prvo delo preveo Albin Vilhar; drugo delo prevela Mirjana Milenković-Krznarić), BIGZ 1990.

EPINOMIS

Zakoni su štampani u više izdanja, dok je višestruko značajni, ali i problematični Epinomis ostao nepreveden, dakle, široj čitalačkoj publici nepoznat. Zakoni u sklopu Platonovog političkog učenja imaju »zaključno« mesto, dok Epinomis ili »dodatak«/»priključak« Zakonima, kao i Sofist, Parmenid, Fileb, pisani u kasnom razdoblju, ostaju u najvećoj meri »nezaključni« i duboko otvoreni u bitnim temama, što ostavlja mogućnost upliva tzv. »nepisanog učenja«.

Tri glavna Platonova »politička«, dela Država (I knjiga je pisana, kako se misli, u vremenu sokratovskog perioda, dok II–IX knjiga verovatno pripadaju zreloom dobu Platonovog stvaranja, Državnik i Zakoni, predstavljaju trostruko posmatranje razdoblja, ostaju u najvećoj meri, morala i zakona (V. Korać, predgovor, str. 8). Ali to je trojedinstvo. Politička veština nije odvojiva od pravednih zakona i delovanja u skladu sa vrlinom. Zato je ideja države i politike tako bitna, jer se kroz nju prelamaju problemi koji nikako nisu samo politički. U tom smislu nam se nameće i veza »Zakona« — »Epinomisa«, a za njeno tumačenje je opet potreban korak unazad: razjasniti odnos polis-logos. Heraklitovi fragmenti, počevši od čuvenog: »Ako ste poslušali ne mene nego logos mudro je prema logosu reći da je sve jedno«, otkrivaju još jednom sav značaj polisa, na čemu insistiraju i Hajdegerove interpretacije. Otkrivanje božanskih znakova zavisi od naše prijemčivosti logosu, a to stanje otvorenosti je moguće samo u našem »prirodnom« staništu — polisu. On je »društvena« tvorevina koliko i dar od bogova. Okupljamo se u mestu gde je moguće osluškivati znakove, pomoću kojih vidimo sve, i sebe same kao deo jedne celine. To stvaranje jednog, našeg zajedničkog znanja je moguće samo u polisu. U njemu je filozof najbliži Zevsu, uživa privilegiju bavljenja »božanstvenim« poslovima, ali je prirodno svog posla i beskraino udaljen od sugrađana, o čemu Platon sa nemalom gorčinom piše u Državi: »... dok ti malobrojni nepokvareni filozofi koje sad nazivaju neupotrebljivim, želeli oni to ili ne, ne budu nekako sudbinom prinudeni da se pobrinu o državi i da joj posluže, ili dok istinska ljubav prema pravoj filozofiji kao kakav božanski dah ne obuzme sinove onih koji sada vladaju i kraljuju, ili same vladare« (499 c). Dovođenje polisa u harmoniju nije moguće bez filozofije ili »dok politička moć i ljubav prema mudrosti ne postanu jedno« (Država, 473d). Potreba polisa za filozofijom je jaka, koliko i utemeljenost filozofije u polisu. Tako da tematska neusklađenost Zakona (zakonodavstvo) i Epinomisa (»metafizika«), ustupa mesto dubokoj povezanosti politike i filozofije.

Epinomis u svetu »nepisanog učenja«. Bog je radi naše mudrosti darovao broj. To je nastavak mita o Epimeteju i Prometeju iz dijaloga Protagora, jer se i u ovladavanju političkom veštinom i ostali mumećima koristimo brojčanim odnosima. Naravno, tema Epinomisa nije taj računski, tehnički broj, već eidetska jedinica koju nalazimo i naslućujemo gotovo uvek, kada se nademo u onom što se označava kao »nepisano učenje«. Tu je i »rodno mesto« Epinomisa, bez obzira da li je Platon bio zaista njegov autor ili ne. U predgovoru Milorad Milenković iznosi mali istorijat osporavanja autentičnosti Epinomisa (str. 426). Sumnje su vrlo nesigurne i relativne. Upotreba logosa u gotovo hrišćanskom smislu može značiti da su dijalogu »kumovala« nastojanja aleksandrinaca da filozofiju predstave kao dar od Boga i time

»pomire« hrišćanstvo i filozofiju. Upotreba nekih pojmova opet je logos na prvom mestu) koja više sliči Aristotelovim nego Platonovim raspravama, ne može imati presudan značaj, jer je Aristotel u Akademiji proveo dvadeset godina i sigurno bio svedokom mnogih nenapisanih rasprava, koje su kasnije našle mesta i u njegovom delu. I spomenuti predgovor (Milorad Milenkovića) počinje u predistoriji Epinomisa, navodeći vrlo bitnog izvora za današnje tumačenje »nepisanog učenja«; Platonovog predavanja »O dobru«: »Svako je, naime, došao smatrajući da će (tu) razumeti nešto od takozvanih ljudskih dobara, kao, na primer, bogatstvo, zdravlje, moć i u svemu neku čudnovatu sreću. Kada se, međutim, ukazaše reči o matematičkim i aritmetičkim stvarima, te o geometriji i astrologiji i, određivanje (na kraju), da Dobro jeste Jedno — sasvim im je smatram, izledalo nešto besmisleno; tada su jedni prema toj stvari pokazivali prezrenje, drugi — kudili« (Aristoteles kod Aristoxenes Harm.). Ali, najpre, kako se suočiti sa »nepisanim«? Nespretna analogija sa hrišćanskim nenapisanim učenjem to nam je najčešće prva asocijacija, govori samo da nenapisanih učenja ima i da ono »zakulisano« nameće pristup tekstu, jer nas predodređuje poznavanjem predanja, obreda i simbola. Međutim, naš put vodi kroz »visinska« mesta Platonovih dijaloga, pisma, svedočanstva i Aristotelovu recepciju teorije ideja. U kontekstu »nepisanog učenja« moguć je odgovor o autentičnosti Epinomisa i čudnoj upotrebi logosa.

PUT U SREDIŠTE MUDROSTI ILI KAKO DO »NAJBOŽANSTVENIJEG LOGOSA«

Da je znanje o matematičkim stvarima ili bićima neophodno za onoga ko uistinu ljudi mudrost, tj. filozofira, naznačeno je u predgovoru kao glavna tema Epinomisa. To je i razlog mogućeg saznanja »najsušastvenijeg bića«, Glavnog Dobra. Sada nam je i jasniji način »putovanja duše u sferu umnog«, do otkrivanja ideje Dobra, koja je nužni uzrok svemu što je ispravno i lepo. Državno uređenje sme biti srazmerno samo harmoniji »Najbožanstvenijeg Logosa« gde se, pretpostavljamo, nalazi gospodarica istine i uma. Politička moć i filozofija (saznanje tog jednog logosa), moraju postati jedno, ne bi li isključili, ako treba i silom, one mnogobrojne prirode koje teže samo za jednim ili za drugim. U suprotnom, do žudene harmonije (harmonija je već jedno) ne može se prispeti, i onda u ovozemaljskom životu bogovima i sebi ne možemo biti prijatelji.

Zadatak noćnog sastanka Kleinije, Atinjana i Megila je istraživanje o mudrosti ili na koji način ćemo postati mudri uprkos ograničenjima ljudske prirode. Veštine su samo po imenu znanja, jer ne čine mudrim čoveka koji ih usvaja. Savršene veštine još ne spajaju sjajno spoljašnost sa mudrošću, kao što to ne čini prorokovanje i tumačenje proročanstva. Njima je poznata poruka, ali istina ostaje prikrivena. Ni razumevanje, pamćenje i učenje, još nisu mudrost. Traženo znanje je van veština i onaj ko ga usvoji neće biti ni zanatlija ni lakrdijaš, već, zahvaljujući tom znanju, mudar i dobar, častan građanin polisa.

Koje bi znanje, ukoliko se izostavi, učinilo čoveka najsmetnijim i najnerazumnijim stvorom među ljudima, je pitanje koje otkriva našu prvu sposobnost — brojanje. Ali nije reč, upozorava pisac predgovora, o računanju kao razumskoj aktivnosti (str. 428), što je predmet veštine, ali i osnova svih veština, već »umozrenje« prirode brojeva ili mišljenje o nepretpostavlje-

nom i nedeljivom početku, dakle, nečem što se može osloviti kao ontička jedinica. Razmatranje prirode te jedinice, koja je očigledna i u urednosti kosmosa, predstavlja nam se i logos, tu sada ne i onaj »najbožanstveniji«, ali svakako na način »iskazanog logosa«, prisutnog u vidljivom svetu, kako o logosu govori Filon iz Aleksandrije. Računajući po kretanjima planeta sledimo prirodnu harmoniju, obezbeđujući sretnu setvu i plodnu žetvu. Kosmologija »iskazanog logosa« traje, može se reći, koliko i Ptolomejev sistem od sedam planeta (Sunce, Mesec, Merkur, Venera, Mas, Jupiter, Saturn) i u političkoj teoriji, pa se Kampanelin Grad Sunca deli na sedam ogromnih pojaseva ili krugova koji nose imena pomenutih planeta, što bi trebalo da obezbedi harmoničan život gradu, organizovan po uzoru dobra »Najbožanstvenijeg Logosa«. Sada je jasnije zašto se Epinomis nalazi kao noćno veče posle završetka Zakona, a ne kao zaseban dijalog.

Dobro jeste jedno, ontička jedinica koja se ne eksplicira u pisanim dijalozima, već je brižno maskirana, ali ne i mistifikovana. Dobro kao prvo i najviše mora biti prosto, iz sebe izvedeno, jer niže logos-sfere u funkciji zbirnog mestihjerarhijski raspoređenih ideja, se zasnivaju u Glavnom Dobru »Najbožanstvenijeg Logosa«. Logos-sfere se ogledaju u planetarnim sferama, a Glavno Dobro u vrhovnoj planeti — Suncu. I zasnivanje zakona, ne na interesnom dogovoru atinskih građana, već na racionalnoj prirodi broja, koja ipak još nije tematizovana na način racionalnog praksisa, kao u Aristotelovim spisima, gde je vrlina sredina između dva poroka, onoga prema suvišku i onoga prema manjku, je radikalna novina. Jedinica kao mera je božanstvena. Možemo je slediti kroz aritmetiku, geometriju i naročito astronomiju, do predaje stečenog znanja dijalektičarima. Gde je mera, tu su i brojni odnosi. I to je jedan od mogućih puteva otkrivanja ontičke jedinice.

Ako smatramo da postoji uzročnik svih dobara, onda mora postojati i uzročnik najvišeg — mudrosti (Epinomis, 976e). To je Uran, odnosno kosmos. Ono najviše je uzrok najviše mudrosti, i ako ga možemo slediti, i dalje će nam darivati najviše, a to je broj. Pravo zrenje prati na koji način kosmos preobražava sebe, okrećući zvezde u sebi, sve orbite, pružajući godišnja doba i hranu (977a3). Još uvek se nalazimo u sferi »iskazanog logosa« i to nije dovoljno, jer nam ono prvobitno u nizanju uzroka izmiče. Ispitivanje pokrenutog kretanja, nas dovodi do najvišeg, ali tek kada se u sebi načini prelaz, »brižljivo ispita svako kružno kretanje« (977b4). Neposredni rezultat ispitivanja kružnog kretanja može biti samo prvo pokretalo po sebi nepokretno, stvarnost čistog mišljenja, najviši domet Aristotelove metafizike. Ovaj »bliški susret«, može značiti da je Epinomis pisan post festum, ali i veliku zavisnost Aristotelovih razmatranja od akademijskog delovanja i »nepisanog«, u čiji krug Epinomis spada. Naravno da je najpreći problem sagledavanja broja u svetlu teorije ideja, a to je i okruženje »Najbožanstvenijeg Logosa«.

Eidetski brojevi kao stvoritelji ideja su utemeljeni u shvatanju ideja, gde presuđuju kriterijum jedinstva/jedinice nekog određenog mnoštva, jer je jedinica kao takva već ideja. Eidetski broj ima ontički status, a »računski« tehničku prirodu. Oni su u neraskidivoj vezi, i njihov odnos je sam po sebi jedan od ključeva teorije ideja. Iz te veze proizilazi i jedinstvo političkog i filozofskog, jer ono što su zakoni za ljude, za mudrost je to broj.

□□□